TRĂSĂTURI DIALECTALE ÎN OPERA LUI ION CREANGĂ

Cosmin Căprioară
Universitatea *Ovidius* Constanța

Aspects dialectaux dans l'oeuvre de Ion Creangă (Résumé)

Cette étude se propose de souligner quelques traits dialectaux de l'oeuvre de I. Creangă, qui n'ont pas été encore signalés. La majorité de ceux-ci apartiennent au domaine phonétique et concernent la 'palatalisation'des labiales (comme dans: ***, chilit, chilos, (să) chiroteasc*****ă, chiuă, pochii, (la) ghilit, (a) hi,** *et, probablement,* ***ghițoasă*** *et* ***givorniță****) et des dentales (dans:* ***ghiavole, ghibăcia, (să) ghibăceşti*** *etc.). Le nombre reduit des faits linguistiques régionaux montre, encore une fois, que I. Creangă est loin d'être un écrivain 'régional'.*

Asupra operei lui Ion Creangă, precum, de altfel, asupra operelor tuturor marilor scriitori, s-au aplecat numeroşi cercetători din diferite domenii filologice. Chiar dacă nu sunt de mari dimensiuni şi foarte numeroase, scrierile lui Creangă au fermecat generații întregi de cititori şi i-au incitat pe specialişti să le studieze, toate acestea impunându-l pe autor în galeria marilor clasici ai literaturii române.

Dintre numeroasele perspective din care au fost cercetate *Amintirile din copilarie, Poveştile şi Povestirile,* fără îndoială că nu a lipsit cea strict lingvistică. Studiile de acest fel au pus în valoare măiestria autorului clasic în folosirea resurselor nesecate ale vorbirii populare, în scoaterea la iveală a tezaurului de înțelepciune ascuns în proverbe şi zicători şi în exprimarea oralității şi a caracterului frust, rustic al narațiunii. În general, cei ce au fost preocupați de opera lui Creangă din punct de vedere lingvistic au dat la iveală faptul că acesta, departe de a fi un scriitor regional sau chiar popular, este un autor cult, cu o foarte bună memorie şi cu o cunoaştere temeinică a vieții oamenilor simpli, un scriitor care doar simulează 'țărănia'.

În lucrarea de față, intenția noastră este de a pune în lumină, din unghiul dialectologului, faptele lingvistice care îl încadrează pe I. Creangă într-o arie dialectală bine conturată.

Humuleştiul, localitate din zona Neamțului, aparține în cea mai mare măsură, din punctul de vedere al limbii, ariei nordice a graiurilor de tip

ISSN – 12223 – 7248 © Ovidius University Press

BDD-A3599 © 2002 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:00:07 UTC)

moldovenesc, dar prin poziția sa laterală ținutul respectiv se află la o întretăiere importantă de drumuri către Moldova sudică şi către Transilvania. În aceste condiții, este firesc să se întâlnească aici fenomene lingvistice de proveniențe diverse, cunoscut fiind faptul că, în general, Carpații, şi mai ales Carpații Orientali, n-au fost niciodată un obstacol în calea deplasărilor de isoglose.

Demersul nostru mai este justificat şi de faptul că, pe linie maternă, Nică - a lui Ștefan a Petrei, provenea din Pipirig (punctul 551 din ALR) şi, mai departe, din Transilvania. Deci era firesc să ne întrebăm dacă nu cumva, în opera sa, clasicul humuleştean nu a lăsat şi câteva particularități ale graiului matern. La aceasta vom încerca să răspundem în continuare.

Observațiile noastre au avut în vedere întreaga operă a scriitorului şi au fost făcute pe baza ediției Ion Creangă, *Opere*, I-II, Minerva, Bucureşti, 1970, care, firește, nu reflectă şovăielile autorului sau ale diferiților editori în alegerea uneia dintre forme sau a alteia, dar se întemeiază pe manuscrise şi pe prima ediție tipărită de la Iaşi.

Particularitățile regionale din opera lui Creangă privesc mai cu seamă fonetica şi lexicul şi, în foarte mică măsură, morfologia. Ele nu sunt chiar atât de numeroase pe cât se crede şi pot fi grupate în două categorii:

a) particularități dialectale întâlnite pe ansamblul graiurilor de tip moldovenesc şi chiar în graiuri învecinate;

b) particularități cu o arie de circulație restrânsă dintr-o zonă care aparține Neamțului în Moldova şi estului Transilvaniei.

Nu este în intenția noastră de a le relua aici pe toate, mai ales că ele apar redate cu claritate în prefața ediției citate mai sus, datorate lui Iorgu Iordan. (exemplificăm totuşi cu câteva dintre ele, cum ar fi: **ia > ie: înfuriet, mâniet etc; - eá > -é : vedé, vré etc; ă...á > a...á : balan, jaratic, macar** ş.a.; **ea** > **a** după consoanele dure: **sară, buşască** etc.; articolul posesiv invariabil **a** care alternează cu folosirea sa variabilă; auxiliarul de perfect compus **o,** în **s-o mâniet** ş.a.). Dorim să arătăm aici doar acele fenomene lingvistice nesemnalate de Iorgu Iordan sau semnalate, dar nu îndeajuns discutate.

BDD-A3599 © 2002 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:00:07 UTC)

Trebuie spus că faptele reținute aparțin aproape în totalitate foneticii, mai precis, consonantismului.

Pot fi discutate în primul rând fapte dialectale general moldovenești nesesizate până acum. Astfel:

1) Palatalizarea labialelor, fenomen considerat absent de către Iorgu Iordan, cu excepția palatalizării lui **p** urmat de iot în cuvântul **piuă**, întâlnit sub forma **chiuă** (prezența formei palatalizate este explicată de marele lingvist prin importanța economică a acestui obiect pentru țăranii humuleşteni), apare totuşi mai des. Pe baza unei cercetări foarte atente a textului, am observat că aproape toate labialele urmate de iot suferă fenomenul palatalizării. Astfel:

a) **p** urmat de palatală > **k`** în: **pochii, chilos** ("...Trăsnea, fiind mai chilos... ", unde **chilos** < **pilos** pop. "tare, puternic, rezistent; *p. ext.* răbdător, tenace" < **pilă** + suf. **-os**), **chilit** ("...de chilit la țuică..." = de pilit la țuică, unde a **pili** "a bea, a consuma băuturi alcoolice; a se ameți" < țig. **pilo**), **să chirotească** ("să-şi chirotească din picioare", spune tatăl lui Nică, unde **a chiroti** < **a piroti** "a moțăi, a dormita"), **chiuă,** deja citat.Palatalizarea lui **b** nu este prezentă în text, dacă exceptăm supinul **la ghilit** (pânza), unde **a ghili** < ucr. **biliti** "a albi, a înălbi".

b) **f** urmat de iot > **h** (ca în sudul Moldovei şi în alte regiuni), în: "de-a puterea hi". De altfel, aceasta este singura situație în care **f** se palatalizează. La fel ca **f, v** urmat de iot se găseşte nepalatalizat. Totuşi ar fi de semnalat forma **givorniță** ("o givorniță cumplită"), din *Povestea lui Stan Pățitul*, care provine, fără îndoială, din **viforniță,** cu o fază de palatalizare a lui **v** specifică nordului Moldovei > **źiforniță >givorniță,** ca în nordul Transilvaniei şi Crişana, cu refacerea africatei.

c) Se constată în general şi lipsa palatalizării lui **m**, dar suscită interes sintagma "o sarică ghițoasă de Caşina" din partea I a *Amintirilor*, unde **ghițoasă** este, fără îndoială, adjectivul **mițoasă.** Transformarea poate fi explicată prin acțiunea simultană a palatalei, care l-a înmuiat pe **m**, şi a velarei **c** din cuvântul precedent, care a asimilat sunetul rezultat, adică: **sarică mițoasă > sarică ńițoasă > sarică ng'ițoasă > sarică g'ițoasă**, în fonetică sintactică. Este posibil, totusi, ca adjectivul **ghițoasă** să aibă la bază substantivul **vițe** (de

BDD-A3599 © 2002 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:00:07 UTC)

păr, de lână), deci să provină din **vițoasă**, unde **v** s-a palatalizat în stadiul **g'**, ca în Transilvania.

Opusă palatalizării este depalatalizarea, întâlnită şi ea în opera lui Creangă, în unele cuvinte **ie** devenind **e**: **fert, mercuri, petre (scumpe), împetrită, pept, perd** ș.a., fenomen explicabil ca o reacție la palatalizare.

2) Pot fi semnalate, pe de altă parte, fenomene dialectale care e posibil să se datoreze influenței graiului matern asupra lui Creangă. Acestea țin de palatalizarea dentalelor, care, se știe, lipseşte din graiurile de tip moldovenesc, dar care se întâlneşte în Transilvania vecină. Firește că isofonele dentalelor palatalizate trec munții, mai ales în zona Pipirigului. De fapt, dintre dentale, doar **d** palatalizat apare la Creangă în câteva contexte. Iar acestea se întâlnesc doar în *Amintiri* şi sunt datorate, fapt semnificativ, numai Smarandei şi personajului-narator. Toate formele (**ghiavole / ghiavoli**, la Smaranda, **ghibăcia** şi "n-ai cum s-o **ghibăceşti**", la Nică) au avut la inițială un **d** care s-a palatalizat într-un stadiu identic cu cel din Transilvania, Maramureş sau Crişana (este posibil ca grupul de litere **ghi** să redea, de fapt, sunetul pe care Emil Petrovici îl reprezenta prin **d`$^{g}$`**).

De asemenea, prin prisma acestui fenomen poate fi explicată şi forma **să(-i) schilogească**, dacă acolo nu e vorba cumva de o contaminație între **a schilodi** şi **a ologi**. Se poate presupune aici şi că **d** din **să schilodească**, întrunind condițiile de palatalizare, a trecut mai întâi la **g`**, după care, printr-o confuzie între **g`** provenit din **d** urmat de iot si **ğ** rezultat din **b** urmat de iot, ambele alofone au devenit reprezentantele unui arhifonem **Ğ,** întâlnit, în primul rând, ca reflex al palatalizării lui **b** într-o zonă întinsă ce pornește din partea central-estică a Transilvaniei şi trece munții în Moldova până la Vatra Dornei şi Roman.

3) Din punct de vedere morfologic, forma **mă spariu** (cvasigenerală în Transilvania de Nord şi în Crişana), nemaiîntâlnită astăzi în zona de baştină a lui Creangă, apare totuşi în operă. Deci şi acest fenomen poate fi o reflectare a graiului mamei, dacă nu o achiziție mai târzie a autorului.

În concluzie, Creangă nu este un scriitor provincial sau regional, dacă acest lucru mai trebuia afirmat. Este clar faptul că marele scriitor însuşi, din proprie initiativă sau sfătuit de alții, şi-a supravegheat destul de atent

BDD-A3599 © 2002 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:00:07 UTC)

exprimarea. Totuşi, pentru a reda culoarea locală şi pentru a sublinia autenticitatea personajelor sale, Ion Creangă foloseşte şi forme dialectale din toate compartimentele limbii, unele fonetisme reținându-ne atenția în lucrarea de față. Printre acestea, unele sunt păstrate în subliminarul minții din graiul dulce al mamei, cum probabil este palatalizarea dentalelor. Fără îndoială că pentru o cercetare de dialectologie diacronică, aşa cum se doreşte cea de față, este nevoie în continuare de o adâncire a documentării şi de o atenție sporită acordată izvoarelor directe, mai precis 'laboratorului' scriitorului Creangă.

BIBLIOGRAFIE

*** *Atlasul lingvistic român*. Partea I de Sever Pop, vol. I, Cluj, 1938, vol. II, Sibiu-Leipzig, 1940; Partea a II-a de Emil Petrovici, vol. I, Sibiu-Leipzig, 1940.
Creangă, Ion, *Opere*, I-II, Minerva, Bucureşti, 1970.
Petrovici, Emil, *Texte dialectale*. Suplement la ALR II, Sibiu-Leipzig, 1940.
*** *Tratat de dialectologie românească*, Scrisul românesc, Craiova, 1984.

BDD-A3599 © 2002 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:00:07 UTC)